

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

ШЕВЧЕНКО СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 37 (092) (477) „1892/1952”

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА Я.Б.РЄЗНІКА (1892-1952)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України.

Науковий керівник

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Ярмаченко Микола Дмитрович,
радник Президії Академії педагогічних
наук України.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
Зайченко Іван Васильович,
Чернігівський державний педагогічний
університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри педагогіки, психології
і методики викладання математики;

кандидат педагогічних наук, професор,
Коваленко Євгенія Іванівна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, завідувач кафедри
загальної та соціальної педагогіки
і соціальної роботи.

Захист відбудеться „9” жовтня 2008 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки АПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-д.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту педагогіки АПН України (04053, м. Київ, вул. Артема, 52-д).

Автореферат розісланий 6 вересня 2008 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.Д. Березівська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Державотворчі процеси в Україні, національне відродження та інтеграція в європейський освітянський простір зумовили істотні зміни пріоритетів і цінностей у сучасній освіті. В умовах сьогодення зростає інтерес до передових ідей видатних педагогів минулого. На використання кращого вітчизняного досвіду роботи з дітьми і молоддю, якісно нових форм, методів і засобів навчання та виховання спрямовані положення, викладені в Державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ століття”), Законі України „Про загальну середню освіту”, в Національній доктрині розвитку освіти, Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи. Національна доктрина розвитку освіти на найближчі роки й перспективу ставить як основну мету створити систему безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, духовно вдосконалювати кожну особистість, формувати інтелектуальний і культурний потенціал як найвищу цінність нації.

Виконати поставлені завдання неможливо без знання того, як розвивалися теорія та практика вітчизняної освіти і школи в минулому, без осмислення й переосмислення вітчизняного педагогічного досвіду, який не тільки збагачує сучасну педагогічну науку новими фактами і теоретичними положеннями, а й дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток. Цінним надбанням вітчизняної педагогічної науки й освіти стали праці відомих українських педагогів Г.Ващенко, Б.Грінченка, М.Драгоманова, О.Кониського, Т.Лубенця, В.Науменка, І.Огієнка, С.Русової, С.Сірополка, Я.Чепіги, С.Черкасенка та інших учених зі світовим іменем.

Серед відомих українських педагогів першої половини ХХ ст. на особливу увагу заслуговують педагогічні погляди і практичний досвід Якова Борисовича Резніка (1892-1952) – першого доктора педагогічних наук в Україні (1940), дослідника проблем дидактики, психології та виховання, педагога-практика із власним розумінням шляхів реформування шкільної освіти, методиста початкової та середньої освіти, керівника Дослідного дитячого будинку, автора багатьох наукових праць, присвячених актуальним проблемам педагогічної теорії і практики, викладача, організатора середніх і вищих навчальних закладів України.

Деякі відомості про науково-педагогічну діяльність Я.Резніка знаходимо у працях А.Ганджія, І.Каїрова, С.Литвинова, М.Миронова, М.Прокоф'єва, І.Строя, М.Ярмаченка. Ці матеріали (переважно рецензії) ми розглядаємо як джерельні публікації, що не містять дослідницького спрямування.

Загальнонаукове значення має праця “Правда історії: Діяльність Єврейської культурно-просвітницької організації “Культурна Ліга (1918-1925)” (1995) кандидата історичних наук М.Рибакова, де підкреслено важливу роль професора Я.Резніка в розвитку педагогічної науки в Україні. Деякі дані про науково-педагогічну діяльність наведено у праці Цві Гітельмана “Єврей і радянська політика” (Нью-Йорк, 1972). Стислу інформацію про Я.Резніка та

його діяльність підготували М. Гончаров, Б.Каган, І.Каїров та М.Ярмаченко до довідково-енциклопедичних видань (“Библиографический указатель” (1961), “Педагогическая энциклопедия” (1966), “Biographical Dictionary of modern Yiddish literature” (Нью-Йорк, 1981), “Педагогічний словник” (2001)).

Я.Резнік залишив значну наукову спадщину, у тому числі підручники, посібники, ряд статей на педагогічні теми українською, російською і єврейською мовами. Але, на жаль, більшість його творів ще не впорядковані, не систематизовані, не проаналізовані й потребують вивчення, узагальнення та критичного переосмислення. Ми зробили спробу вперше проаналізувати науково-педагогічну діяльність Я.Резніка.

Історіографічний огляд означеної проблеми засвідчує, що науково-педагогічна діяльність Я.Резніка є недостатньо вивченою і до цього часу не була предметом окремого дослідження. Не приділено належної уваги його методичній діяльності, цінні відомості про яку містять архівні документи. Багатогранність теоретичної спадщини й досвіду науково-педагогічної діяльності вченого, історико-педагогічна значущість і недостатня розробленість даної проблеми, а також відсутність досліджень і зумовили вибір теми дисертаційного дослідження „Педагогічна спадщина Я.Б. Резніка (1892-1952)”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки АПН України „Педагогічні основи реформування шкільної освіти в Україні (середина ХІХ – перша половина ХХ ст.)” (державний реєстраційний № 0103U002325). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогіки АПН України (протокол № 4 від 19 квітня 2001 р.) та узгоджено на засіданні бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 29 січня 2002 р.).

Об'єкт дослідження – вітчизняна педагогічна наука і практика в Україні першої половини ХХ ст.

Предмет дослідження – науково-педагогічна діяльність і творча спадщина Я.Резніка.

Мета дослідження – здійснити всебічне висвітлення науково-педагогічної діяльності Я.Резніка для подальшого відтворення процесу розвитку освіти в Україні у першій половині ХХ ст.

Відповідно до предмета й мети дослідження визначено такі **завдання**:

з'ясувати етапи життєвого, творчого шляху та провідні чинники формування педагогічного світогляду Я.Резніка;

проаналізувати педагогічну спадщину Я.Резніка та встановити основні напрями педагогічної діяльності в контексті культурно-освітнього розвитку в Україні першої половини ХХ ст.;

розкрити суть дидактичних поглядів вченого;

висвітлити погляди Я.Резніка на урок як основну форму навчальної діяльності;

систематизувати ідеї Я.Резніка з проблем виховання учнівської молоді; узагальнити внесок Я.Резніка в макаренкознавство радянської доби.

Методологічну основу дослідження становлять загальні положення теорії наукового пізнання, зокрема діалектичної єдності, взаємозв'язку, взаємозумовленості соціально-педагогічних явищ і необхідності їх вивчення в конкретних історичних умовах. В основу історико-педагогічного аналізу покладено загальнонаукові принципи історизму, цілісності та об'єктивності, системності, науковості, зв'язку теорії з практикою.

Теоретичною основою дослідження є положення про методологію та методи сучасних історико-педагогічних досліджень (В.Вихрущ, С.Гончаренко, Н.Дічек, М.Євтух, О.Пометун, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко), про розвиток педагогічної науки та вітчизняної школи (Л.Березівська, В.Бондар, І.Зайченко, В.Кузь, В.Курило, Т.Мацейків, І.Руснак, Є.Сявавко, М.Стельмахович, Б.Ступарик), про гуманізацію та гуманітаризацію освіти (І.Бех, А.Бойко, І.Зязюн, Н.Ничкало, О.Савченко), про генезу теорії та практики підручникотворення (Н.Бібік, М.Бурда, М.Вашуленко, Я.Кодлюк, В.Мадзігон).

Для виконання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**:

теоретичний аналіз, синтез, систематизація та класифікація архівних і друкованих джерел стали методологічними засадами й дали фактологічний матеріал для вивчення досліджуваної проблеми;

персоналістично-біографічний метод допоміг установити біографічні дані та проаналізувати педагогічну діяльність Я.Резніка;

хронологічний та історико-ретроспективний методи дали змогу простежити формування педагогічних поглядів Я.Резніка в динаміці, змінах і часовій послідовності;

феноменологічний метод забезпечив об'єктивність у висвітленні фактів і формулюванні висновків.

Джерельною базою дослідження були праці Я.Резніка: підручники, методичні посібники, монографії, рукопис докторської дисертації, який зберігається в архіві Московського державного педагогічного університету ім. В.І.Леніна (нині Московський державний педагогічний університет), наукові та публіцистичні статті, доповіді, рецензії, звіти. Значну частину джерел становлять праці Я.Резніка написані єврейською мовою. Уперше в ході історико-педагогічного дослідження ми звернулися до Інституту юдаїки стосовно перекладу з єврейської мови таких праць (уривків) ученого: “Домашнє завдання та організація самостійної роботи учнів” (1938), “Інтерес і увага у викладанні” (1938), “Лекція і бесіда як методи викладання в школі” (1938), “Батькам про виховання культурних навичок і звичок” (1940), “Боротьба на два фронти” (1940), “Борьба против коренного недостатка в работе школы”, “Воспитание и обучение в советской школе” (1940).

Фактологічний матеріал дисертації базується на документах і матеріалах фондів різних державних та відомчих архівів м. Києва й інших міст і областей України, Росії та Республіки Казахстану: Державного архіву Російської

федерації (ДАРФ) (ф. № Р-9506 – Особова справа Я.Резніка); Архіву Московського педагогічного державного університету ім. В.І.Леніна (МПГУ) (ф. № 37. Р-344 – Про організацію навчального процесу); Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ф. № 1 – Стенограма розширеного засідання вчених Педагогічного інституту ім. О.М.Горького 1948 р. (Справа Я.Б.Резніка); Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) (ф. № 5127 – Виступи Я.Б.Резніка).

Велике значення мали протоколи засідань, статистичні звіти, звіти й накази щодо основної діяльності педагогічного персоналу вищих навчальних закладів, де працював Я.Резнік. Це Імператорський університет Св. Володимира, а згодом Київський університет (нині Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка); Київський педагогічний інститут ім. О.М.Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова); Український науково-дослідний інститут педагогіки (УНДІП) (нині Інститут педагогіки АПН України); Одеський інститут народної освіти (нині Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова); Кустанайський державний учительський інститут ім. Амангельди Іманової Казахської республіки; Старобільський учительський інститут Луганської обл. (нині факультет Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка) та ін.

Важливим підґрунтям для формулювання положень і висновків дисертації стали законодавчі акти та нормативні документи вищих органів влади, матеріали педагогічних з'їздів, психолого-педагогічна та історико-педагогічна література.

Наукова новизна і теоретичне значення здобутих результатів дослідження. У дисертації на основі виявлених архівних джерел і наукової літератури *вперше* здійснено цілісний аналіз науково-педагогічної спадщини Я.Б.Резніка; з'ясовано етапи життєвого і творчого шляху та провідні чинники, що впливали на становлення і розвиток педагогічних поглядів ученого (родинне виховання, гімназійна та університетська освіта, співпраця з провідними науковцями та представниками педагогічної інтелігенції); визначено основні напрями його педагогічної діяльності (викладацька, науково-методична, управлінська); розкрито внесок Я.Резніка в розвиток української дидактики; висвітлено визначені ним психолого-педагогічні основи дидактики як теорії навчання (інтерес і увага у викладанні, типи інтересу, проблеми дитячого інтересу, методика збудження і підтримування інтересу та уваги); уточнено розроблені Я.Резніком найважливіші методи навчання: логічного розгортання навчального матеріалу (аналітичний і синтетичний, індуктивний і дедуктивний), викладу навчального матеріалу (лекція, бесіда, розповідь), практичних занять у лабораторіях і кабінетах (практичні та лабораторні роботи), наочності (демонстративний та ілюстративний, проєкційні засоби, кіно), екскурсії; теоретично обґрунтовано форми навчального процесу та ідеї педагога щодо класно-урочної системи навчання; систематизовано ідеї

Я.Резніка з проблем виховання учнівської молоді та узагальнено його науково-педагогічні здобутки, що сприяли розробці ним теорії і практики навчального процесу в школі; схарактеризовано погляди ученого на співдружність школи та сім'ї у вихованні школярів; представлено внесок Я.Резніка в підготовку програм, підручників з математики та методичних посібників з педагогіки і психології; узагальнено внесок ученого в макаренкознавство радянської доби.

Подальшого розвитку набули: висвітлення ідей Я.Резніка щодо питань дидактики, в цілому педагогічної науки в Україні в першій половині ХХ ст.

До наукового обігу вперше *введено* невідомі та маловідомі документи, архівні матеріали, історичні факти, що значною мірою розширили й конкретизували наукові уявлення про педагогічну спадщину Я.Резніка та про хід педагогічного процесу в Україні.

Практичне значення роботи полягає в тому, що теоретичні положення й висновки дають фактичний історико-педагогічний матеріал для усвідомлення значення науково-педагогічної діяльності Я.Резніка, повного розуміння й цілісного відтворення особливостей розвитку педагогічної думки й історії національної освіти.

Основні положення й висновки дисертаційної роботи можуть бути використані в дослідженнях з історії педагогічної думки в Україні, у ході розробки спецкурсів і спецсеінарів з педагогічних дисциплін у системі вищої педагогічної освіти та післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Вірогідність результатів проведеного дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій дисертації, широким залученням архівних джерел, науковим підходом автора до аналізу історико-педагогічних явищ і фактів, застосуванням комплексу методів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження знайшли відображення у виступах і доповідях на Науково-практичному семінарі „Історія педагогіки в структурі професійної підготовки вчителя” (Київ, 2001); XIII Міжнародній науковій конференції “Єврейська історія та культура в країнах центральної та східної Європи: історія та культура радянського єврейства” (Київ, 2005); Міжнародній науково-практичній конференції “Історико-педагогічні дослідження: методологія, періодизація, методика” (Херсон, 2005); XV Міжнародній науковій конференції „Єврейська історія та культура в країнах Центральної та Східної Європи” (Київ, 2007); Міжнародній науковій конференції “Збереження Єврейської історико-культурної спадщини в Україні як частки Української та Світової культури: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти” (Львів, 2007); Дванадцятих педагогічних читаннях “В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: проблеми свободи і відповідальності у вихованні особистості” (Полтава, 2005); Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Розвиток освіти в поліетнічних регіонах” (Ялта, 2006), “Історико-педагогічні дослідження: регіональний вимір” (Луганськ, 2006), “Новаторські навчально-виховні заклади в історії розвитку освіти в Україні” (Житомир, 2007), а також на засіданнях лабораторії історії

педагогіки Інституту педагогіки АПН України та звітних наукових конференціях Інституту педагогіки АПН України: „Зміст і технології шкільної освіти” (Київ, 2002-2008).

Публікації. Основний зміст роботи відображено в 20 одноосібних публікаціях автора, з них – 12 у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1– наукова стаття, 7 тез у науково-практичних конференціях.

Обсяг та структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 273 сторінки, основний зміст викладено на 196 сторінках. Список використаних джерел охоплює 25 сторінок (248 найменувань), 20 додатків, розміщених на 54 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність теми, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання дослідження, його методологічну й теоретичну основу, методи, охарактеризовано джерельну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, відображено апробацію здобутих результатів.

У першому розділі “**Життєвий і творчий шлях Я.Б.Резніка**” розкрито провідні чинники формування педагогічного світогляду Я.Резніка, визначено основні етапи життєвого і творчого шляху педагога та головні напрями його науково-педагогічної діяльності.

Результати проведеного дослідження показали, що творча спадщина Я.Резніка невідривна від епохи, в якій він жив, від стану народної освіти. На початку ХХ ст. територія України була чи не найбільшою у світі щодо розселення єврейського етносу. Євреї становили майже 50% усього населення. Такий характер розселення був зумовлений політикою уряду Царської Росії щодо євреїв, формуванням так званої “смуги єврейської осілості”. Єврейське населення перебувало в умовах свавілля владних структур, на межі фізичного виживання. Навіть приватна освіта єврейських дітей суворо контролювалася та регламентувалася. Місто Чорнобиль Київської губернії, де проживала сім’я Боруха-Бенціона Фроїмовича Резніка, також уходило до “смуги єврейської осілості”.

Важливими чинниками у формуванні педагогічного світогляду Я.Резніка виступали: сімейне виховання, позначене, з одного боку, впливом освіченого батька-педагога та дідуся – відомого єврейського вченого-талмудиста, а також широким колом спілкування сім’ї з представниками єврейської інтелігенції, з іншого – прихильним ставленням членів родини до простого українського народу; навчання в Чорнобильській єврейській школі та єврейській хлоп’ячій гімназії, на медичному та філологічному факультетах Імператорського університету Св. Володимира, а згодом Київського університету; робота в середніх та вищих навчальних закладах Чорнобиля, Києва, Кам’янця-Подільського, Одеси, Кустаная, Старобільська.

Становлення поглядів Я.Резніка відбувалося під впливом педагогічної думки першої половини ХХ ст. Його погляди збігалися з ідеями провідних українських учених О.Астряба, М.Даденкова, А.Зільберштейна, Г.Костюка, С.Литвинова, В.Масальського, С.Чавдарова, П.Чамати та ін., з якими він був особисто знайомий. На формування педагогічних поглядів Я.Резніка значною мірою вплинули ідеї народності, активності й самостійності навчання К.Ушинського, гуманістичні ідеї Я.Коменського, Й.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, Л.Толстого, ідеї колективного виховання А.Макаренка та ін.

Я.Резнік брав участь у розбудові української освіти і науки. Велику увагу звертав на стан та умови викладання загальноосвітніх предметів. У своєму виступі „Народна освіта та індивідуальний підхід до учнів” (1917) на I Всеукраїнському вчительському з’їзді з питань національної освіти висловив ряд пропозицій щодо поліпшення стану освіти, привернув увагу громадськості до нагальних потреб українізації, доступності освіти для кожної нації та ін.

У розділі виокремлено й охарактеризовано основні напрями діяльності Я.Резніка: управлінська діяльність у Київській вечірній робітничій школі ім. Гройстера, створення Дослідного дитячого будинку та керівництво ним, робота в педагогічній секції єврейської організації “Культур-Ліга”, Київському кабінеті соціальної педагогіки Обласної педологічної станції; методична робота на вчительських курсах у Кам’янець-Подільському єврейському народному університеті підвищення кваліфікації вчителів, педагогічних курсах “Культур-Ліги”; написання методичних посібників, підручників з математики та розробка програм; науково-педагогічна діяльність у лабораторії дидактики Українського науково-дослідного інституту педагогіки.

У ході дослідження встановлено, що за сприяння “Культур-Ліги” Я.Резнік створив Дослідний дитячий будинок, який працював під його керівництвом з 1919 по 1929 р. Благодійницею будинку була С.Мандельштам (педагог, яка зробила добродійний внесок на підтримку першого „нового за зразком європейських шкіл” єврейського дитячого будинку), а викладачами – досвідчені педагоги. Архівні факти засвідчують, що цей будинок приймав та утримував дітей „іудейської віри”, сиріт і напівсиріт, які втратили батьків під час воєнних дій. Навчання проводилося відповідно до віку дітей. Усього в дитячому будинку налічувалося понад 70 дітей.

Педагогічні ідеї Я.Б. Резніка знайшли відображення в практичній роботі з організації навчально-виховного процесу та в підготовлених ним підручниках і методичних посібниках (“Математичний задачник IV рік навчання в трудшколі” (1928), “Математичний задачник IV рік навчання в трудшколі” – міський варіант (1928), “Інтерес і увага у викладанні” (אינעם אונטעריכט און) (1938), “Лекція і бесіда як методи викладання в школі” (פון אונטעריכט אלס מעטאָרן לעקציע און שמועס) (1938), “Домашнє завдання та організація самостійної роботи учнів” (זעלבשטענדיקער ארבעם פון רער און אָרגאַניזאַציע ה) (1938), “מ- פאָרגעבונגען” (1938), „Теория и практика учебного процесса” (1940), „Пояснювальне читання в початковій школі” (1947) та ін.).

У результаті проведеного дослідження встановлено, що Я.Резнік велику увагу приділяв проблемам виховання учнівської молоді (“Все про виховання”, 1938, “Воспитание и обучение в советской школе”, „О значении воспитания”, “Сила виховання”, 1940).

Працюючи вчителем у Чорнобильській народній школі, Я.Резнік викладав мову ідиш (писемну), а згодом – „іврит” (розмовну); водночас завідував єврейською вечірньою робітничою школою ім. Гройстера в м. Києві (1917-1923); читав курси з педагогіки для педагогічного колективу Чорнобильської народної школи (1918-1919); керував Дослідним дитячим будинком у м. Києві (1919-1929); завідував Вищим єврейським педагогічним технікумом у м. Києві й читав у ньому лекції (1921-1928); працював науковим співробітником і завідувачем кабінету соціальної педагогіки Київської обласної педологічної станції (1924-1928). Водночас читав публічні лекції, виступав з доповідями на різноманітних конференціях, з’їздах з педагогічних питань.

У ході наукового пошуку встановлено, що і в роки війни (1941-1945) Я.Резнік продовжував працювати над проблемами освіти і виховання. Вимушений тимчасово евакуюватися, він разом із сім’єю виїхав до м. Кустанайська Казахської Радянської Соціалістичної республіки. Там працював на посаді завідувача кафедри педагогіки Кустанайського державного вчительського інституту ім. Амангельди Іманової, де викладав педагогіку. У 1941 р. журнал “Советская педагогика” друкує його статті “Индивидуальный подход к учащимся и борьба с неуспеваемостью”, “Педагогика рабовладельца XX ст.” і “Основы искусства”, а також ряд статей з історії вітчизняної педагогіки, де висвітлювалися педагогічні погляди А.Макаренка та К.Ушинського.

З’ясовано, що цінним внеском Я.Резніка в навчально-виховний процес стали його методичні посібники „Методика закріплення навчального матеріалу” (1940), „Методи викладання в радянській школі” (1941) та праці, в яких він обґрунтував психологічні й соціальні засади теорії навчання “Психологічні основи навчального процесу”, “Теорія і практика навчального процесу” (1940) та ін.

Дослідження показало, що в 1945 р. Я.Резнік повернувся до Києва й розпочав наукову роботу в Київському державному педагогічному інституті ім. О.М.Горького. Обіймав посади заступника директора (1945-1946), в.о. завідувача кафедри педагогіки (1946-1947) цього інституту, а також працював в Українському науково-дослідному інституті педагогіки (науковим співробітником відділу художнього виховання (1944-1945), завідувачем сектору дидактики (1945-1946), завідувачем відділу педагогіки (1947-1948). У 1948 р. Я.Резнік зазнав різкої критики. Його було звільнено, а більшість праць (українською, російською, єврейською та іншими мовами) знято з бібліотечного обліку. Тривалий час він хворів і згодом переїхав до санаторно-курортного містечка Старобільська Луганської області, де з часом почав викладати педагогіку в місцевому вчительському інституті.

Помер Яків Борисович Рєзнік 17 червня 1952 р. в м. Старобільську Луганської області. Лише в 1956 р. його було реабілітовано.

У другому розділі **“Внесок Я.Б.Рєзніка у розвиток української дидактики”** розкривається суть дидактичних поглядів Якова Борисовича: зміст освіти, принципи, методи, прийоми й форми навчання. Вивчення його педагогічного доробку показало, що протягом усієї науково-педагогічної діяльності він активно розробляв проблеми дидактики, удосконалював принципи, методи й форми навчання та виховання підростаючих поколінь.

Внеском Я.Рєзніка в розв'язання психолого-педагогічних проблем вважаємо його розробку системи педагогічних завдань, спрямованих на формування в учнів інтересу до навчання і бажання вчитися. Він всебічно обґрунтував важливі аспекти процесу навчання, а саме: розвиток дитячих інтересів, творчої уяви, вдосконалення навичок; закріплення, засвоєння і повторення навчального матеріалу; стимулювання активності учнів під час повторення; дозування й розподіл повторень та вправ щодо часу, а також науковість, свідомість засвоєння знань; зв'язок теорії з практикою в навчальному процесі; наочність у навчанні; міцність знань учнів; урахування індивідуальних та вікових особливостей психічного розвитку дітей і керівної ролі вчителя. Я.Рєзнік розрізняв такі ступені, або стадії інтересу: цікавість, допитливість, пізнавальний і теоретичний інтерес.

Характеризуючи психолого-педагогічні особливості навчання школярів, Яків Борисович виділив інтерес учнів як одну з найважливіших проблем теоретичної і практичної педагогіки. Зокрема, він вважав, що інтерес залежить від таких процесів пізнавальної діяльності індивіда, як сприймання і мислення, аналіз і синтез, індукція і дедукція в мисленні й викладанні, в уявленні й понятті, запам'ятовуванні й фантазії тощо. Учений був переконаний, що навчальна робота має бути насичена таким матеріалом, який викликає в дітей безпосередній інтерес та задовольняє їхні потреби, заохочує до старанності, активної діяльності, що не обходиться без такого важливого фактора, як увага. У збудженні й підтриманні довольної уваги школярів до навчання, як вважав Я.Рєзнік, слід керуватися такими правилами: усувати всі ті стимули, які викликають у дітей мимовільну увагу до сторонніх об'єктів, не пов'язаних із роботою; уникати в самому процесі викладання всіх тих елементів, які можуть відвернути увагу учнів; з'ясувати мету і значення подальшої роботи, мотивувати необхідність цієї роботи, вказувати на її зв'язок з безпосереднім інтересом дітей; тренувати увагу учнів.

Я.Рєзнік відстоював загальнодидактичні принципи свідомого й міцного засвоєння матеріалу, науковості й доступності матеріалу сільським та міським дітям, врахування індивідуальних особливостей школярів. Педагог доводив, що навчання здійснює розвивальну функцію ефективніше, якщо має чітку спрямованість і залучає учнів до таких видів діяльності, які розвивають у них сенсорне сприймання, моторну, інтелектуальну, вольову, емоційну та мотиваційну сфери.

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що методи й форми навчання разом з прийомами педагогічної техніки й засобами навчання є компонентами дидактичної системи Я.Резніка. Систему навчання український педагог будував за такими методами: логічне розгортання навчального матеріалу (аналітичний і синтетичний; індуктивний і дедуктивний); словесний виклад навчального матеріалу (лекція, бесіда й розповідь); практичні заняття в лабораторіях і кабінетах (практичні та лабораторні роботи); наочні (демонстративний та ілюстративний, проєкційні засоби, кіно) та екскурсійні.

Установлено, що Я.Резнік визначив функції усного викладу навчального матеріалу, а саме: створення психологічної налаштованості дітей на засвоєння навчального матеріалу, мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів, (формулювання проблеми, створення проблемної ситуації); розкриття змісту й суті фактичного матеріалу (характеристика творів образотворчого мистецтва, музичного, театрального та літературного мистецтва, етичних норм і правил поведінки); інтерпретація фактів (причинно-наслідкові, функціональні, умовні, просторові, часові та інші зв'язки між предметами і явищами навколишнього світу); систематизація знань (уявлень, понять); інструктування учнів щодо діяльності (її характер, структура, операції, дії та їх послідовність).

У ході дослідження з'ясовано, що Я.Резнік постійно працював над удосконаленням навчання, вів методичні пошуки й часто виступав як популяризатор наукових досліджень. Його праці охопили широкий спектр проблем, а саме: визначення змісту початкової і вищої освіти; обґрунтування ролі викладання загальноосвітніх дисциплін у школі та проведення експериментальних досліджень.

Дослідження показало, що питання класно-урочної системи навчання займало одне з важливих місць у дидактичній системі Я.Резніка. Основною формою організації навчальної роботи в початковій і середній школі, на його переконання, є урок з точно визначеним розкладом занять і постійним складом дітей.

Я.Резнік визначив завдання уроку та вимоги до нього, розробив основи проведення уроку читання із застосуванням методу пояснювального читання, зокрема визначив мету, зміст і методи навчання, що тісно поєднуються в організаційній формі. Він значно розширив, доповнив і уточнив вимоги до уроку, а також з'ясував, що кожний тип уроку має свою, чітко визначену, властиву тільки йому структуру. Учений зробив внесок у теоретичне обґрунтування типології уроків, а саме: дав повнішу характеристику основних ознак уроку, хоч і не запропонував змін до традиційної системи навчання; деталізував деякі з них з огляду на конкретні тогочасні умови роботи загальноосвітньої школи; розробив методичні вказівки й поради щодо розв'язання конкретних педагогічних навчально-виховних завдань.

У третьому розділі **“Проблеми виховання школярів у педагогічній спадщині Я.Резніка”** проаналізовано ідеї Якова Борисовича з проблем виховання учнівської молоді.

Працюючи сорок років учителем шкіл і викладачем педагогіки у вищих навчальних закладах, Я.Резнік досліджував проблеми виховання особистості як могутнього фактора розвитку дітей, їхніх здібностей, обдарувань, талантів тощо.

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що Я.Резнік з'ясував вплив виховання на формування в школярів характеру й розумових здібностей; дослідив типові індивідуальні особливості дітей; довів, що глибокі відмінності в характері й поведінці дітей, які пішли до школи, перебувають у прямій залежності від рівня їхнього розумового й морального розвитку; покладав відповідальність за моральні й розумові вади дітей на батьків і вчителів, а також зробив внесок у розвиток теорії виховання. Учений звертав особливу увагу на такі напрями виховання школярів: інтелектуальне, розумове, моральне, естетичне, ідейно-політичне, патріотичне, трудове і фізичне. Аналіз праць Я.Резніка свідчить, що виховання як спеціально організований педагогічний процес – це взаємодія дорослої людини й дитини з метою формування в неї певних якостей, навичок і звичок тощо.

Дослідження показало, що одним із дієвих засобів навчально-виховної роботи є тісна співдружність школи, сім'ї і громадськості, в основу якої мають бути покладені принципи єдності сім'ї і школи, наступності і спадковості поколінь; прищеплення поваги до батьків, жінки-матері; забезпечення педагогічних знань батьків. До актуальних проблем взаємодії школи і сім'ї вчений відносив також визначення мети, завдань, змісту й методів виховання підростаючого покоління.

Я.Резнік надавав великого значення різноманітним колективним формам роботи школи із сім'єю, серед яких класні та загальношкільні батьківські збори, збори учнів 1-4-х класів, концерти, дні відкритих дверей. До групових форм він відносив засідання батьківського комітету, роботу з батьками, поділеними за типом сім'ї. Яків Борисович вважав, що батьківські збори будуть предметними й ефективними, якщо перед ними проводити окремі індивідуальні бесіди з батьками. Я.Резнік був переконаний, що треба постійно урізноманітнювати форми роботи з батьками. З цією метою він рекомендував їм регулярно відвідувати кабінети педагогічного всеобучу.

Головне завдання сім'ї та школи – створити умови для інтелектуального, морального, фізичного розвитку й саморозвитку кожного учня, що реалізуються через оновлення змісту навчальних програм, методики проведення уроку, форм організації навчально-виховного процесу, в тому числі й домашньої самостійної роботи. Основна ж мета виконання домашніх завдань – розширення знань, набутих учнями на уроці; підготовка до засвоєння нового матеріалу; формування в дітей уміння самостійно працювати; розвиток їхніх пізнавальних інтересів, творчих здібностей тощо.

Успішне виконання учнями домашніх завдань значною мірою залежить від співпраці учителя з їхніми батьками. Важливо, щоб учителі переконували батьків у тому, що дотримання оптимального режиму, посильна допомога батьків і контроль за виконанням сприятимуть правильному виконанню

домашніх завдань. Водночас учителі повинні знайомити батьків з основними програмними вимогами до навчальних предметів, усного та писемного мовлення молодших школярів тощо, повідомляти батьків про результати виконання домашніх завдань.

У багатьох дослідженнях Я.Резнік відзначав оригінальність і своєрідність педагогічної системи А.Макаренка. Встановлено, що Я.Резнік був одним із перших українських учених, хто багато праць присвятив спадщині А.С. Макаренка. Серед них: “Виховання соціалістичного гуманізму”, “Виховання колективізму”, “Педагогічна спадщина А.С. Макаренка”, “Методика виховної роботи в школі і педагогічна спадщина А.С. Макаренка”, “Виховний метод А.С. Макаренка” тощо. Учений на основі своїх досліджень дійшов висновку, що виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка здійснюється через колектив. Ефективне спілкування педагога з вихованцем відбувається переважно в процесі активного життя й діяльності дитини в колективі, безпосередньої участі в колективній праці та навчанні. Педагог виступає як член цього ж колективу. Такий стиль спілкування створює атмосферу довіри і співробітництва. Я.Резнік, аналізуючи педагогічну спадщину А.Макаренка, робить висновок, що серцевиною педагогічної системи видатного педагога були теоретичні основи методики згуртування дитячого колективу, формування найважливіших закономірностей його розвитку.

Наголошуючи на великому значенні педагогічної системи А.Макаренка для вітчизняної педагогіки, Я.Резнік виділив принципи, на яких вона ґрунтувалася. Це виховання в колективі, поєднання навчання із продуктивною працею, організація згуртованого колективу на основі самоуправління, формування гуманних відносин між педагогами й вихованцями в колективі тощо. Ці принципи, підкреслював Яків Борисович, дають підстави вважати педагогічну систему А.Макаренка не тільки актуальною, а й перспективною педагогічною системою вітчизняної освіти.

Здобуті у процесі дослідження результати дають підстави для таких загальних **висновків**:

1. У дисертації на основі аналізу педагогічної спадщини Я.Б.Резніка доведено, що Яків Борисович Резнік – маловідомий освітній та громадський діяч першої половини ХХ ст., учений, викладач середніх і вищих навчальних закладів, перший доктор педагогічних наук в Україні (1940). Протягом усієї науково-дослідної і просвітницької діяльності він активно розробляв проблеми дидактики, а також принципи, методи й форми навчання та виховання підростаючих поколінь, поширював знання серед широких верств населення. Становлення Я.Резніка як ученого й педагога відбувалося в умовах активного відродження української нації, державності, утвердження рідної мови і культури. Його педагогічна творчість цілком відповідала назрілим проблемам перебудови системи освіти в Україні й була підпорядкована розв’язанню найголовніших соціально-педагогічних завдань. Він зробив помітний внесок у справу розбудови національної української і єврейської школи, педагогічної

науки. Видав близько 200 підручників, навчальних та методичних посібників, статей.

Уперше проаналізовано освітню діяльність і педагогічну спадщину Я.Резніка, простежено шлях становлення вченого-педагога, виявлено провідні ідеї, розкрито його внесок у розвиток теорії і практики навчання та виховання. Виділено етапи життєвого і творчого шляху Я.Б.Резніка: перший – здобуття початкової та середньої освіти (1892-1911); другий – виникнення інтересу до педагогічної діяльності, формування наукового світогляду й педагогічних поглядів під час навчання в Імператорському університеті Св. Володимира, а згодом Київського університету, науково-педагогічна, адміністративна, громадська та організаторська діяльність педагога (1911-1930); третій – плідна науково-педагогічна діяльність, у якій значне місце посідали питання теорії і практики навчання та виховання школярів, створення підручників, методичних посібників (1930-1952).

З'ясовано, що провідними чинниками формування педагогічного світогляду Я.Резніка були: суспільно-політичні та соціально-культурні процеси в країні; вплив родинного виховання і найближчого оточення, навчання в початковій (хедері), середній (єшиві) та вищій школі (талмуд-торі) Чорнобильської єврейської школи, на курсах Чорнобильської єврейської хлоп'ячої гімназії, медичному та філологічному факультетах Київського університету Св. Володимира; вивчення і критичне осмислення вітчизняного й зарубіжного освітянського досвіду; професійна діяльність як учителя, дослідника, викладача в середніх та вищих навчальних закладах; співпраця з відомими українськими вченими першої половини ХХ ст., серед яких О.Астряб, М.Даденков, А.Зільберштейн, Г.Костюк, С.Литвинов, В.Масальський, С.Чавдаров, П.Чамата та ін.

2. Узагальнення творчого доробку Я.Резніка свідчить, що до основних напрямів його науково-педагогічної діяльності належать такі:

- викладацька робота в єврейських школах та вечірній школі для дорослих; у середніх і вищих навчальних закладах Києва, Чорнобиля, Кам'янця-Подільського, Одеси, Кустаная, Старобільська;
- управлінська діяльність у Київській вечірній робітничій школі ім. Гройстера, створення Дослідного дитячого будинку та керівництво ним, робота в педагогічній секції єврейської пролетарської культури, у київському кабінеті соціальної педагогіки Обласної педологічної станції;
- написання методичних посібників, підручників з математики та розробка програм;
- науково-педагогічна діяльність у лабораторії дидактики Українського науково-дослідного інституту педагогіки над удосконаленням загальних проблем дидактики;
- активна участь у реформуванні шкільної освіти; поширення передових педагогічних ідей на I та II Всеукраїнських учительських з'їздах (1917), нарадах у справі організації народної освіти в Україні (30-40-ві роки).

3. Проведене дослідження показало, що проблеми дидактики займали чільне місце в педагогічній спадщині Я.Резніка. Він обґрунтував предмет і завдання дидактики як складової педагогіки, визначив її основні категорії: навчання, учіння, освіта; розкрив психологічні основи дидактики як теорії навчання, а також указав на психічні та практичні відмінності між ними. Навчання розглядав як складний багатоплановий процес, що охоплює діяльність учителя (викладання) і діяльність учня (учіння). У своїх працях Я.Резнік довів, що ефективність навчального процесу визначається не лише закономірностями пізнавальної діяльності, а й вимогами, які суспільство ставить перед школою, і тими стосунками, що складаються між учителем та учнем.

Педагог розглядав дидактику як науку, котра за допомогою законів логіки та психології знаходить найкращі шляхи для розумового розвитку школярів. Він проаналізував психологічні основи навчального процесу (інтерес і увага у викладанні, типи інтересу, проблеми дитячого інтересу, методика збудження і підтримування інтересу та уваги, виховання уваги), розкрив спонукальні сили (потреби й мотиви) і ті психічні явища, які лежать в його основі (сприймання, збудження, зацікавлення, заохочення, інтерес, відчуття, увага, уява, пам'ять, мислення, насичення, зміцнення).

Аналіз педагогічної спадщини Я.Резніка показав, що серед методів навчання він виділяв методи логічного розгортання навчального матеріалу (аналітичний і синтетичний; індуктивний і дедуктивний), викладу навчального матеріалу (лекція, бесіда й розповідь); практичних занять у лабораторіях і кабінетах (практичні та лабораторні роботи); наочності (демонстративний та ілюстративний, проєкційні засоби, кіно) та екскурсії.

4. Заслугою Я.Резніка стала активна участь у розвитку як початкової, так і середньої загальної освіти. У власних підручниках і методичних посібниках він визначав зміст шкільної освіти, провів експериментальні дослідження з молодшими школярами; обґрунтував технологію використання методів у процесі вивчення різних тем і довів необхідність їх комплексного застосування; докладно розглянув питання класно-урочної системи як однієї з найважливіших форм у навчально-виховному процесі; дав характеристику основних ознак уроку, деталізував деякі з них з огляду на конкретні тогочасні умови роботи загальноосвітньої школи; значно розширив, доповнив і уточнив вимоги до уроку, а також обґрунтував кожний його тип, що має свою, чітко визначену, властиву тільки йому структуру, розробив методичні вказівки й поради щодо розв'язання конкретних педагогічних навчально-виховних завдань.

Суть внеску Я.Резніка полягає в умінні майстерно перейти від ґрунтового аналізу емпіричних матеріалів і фактів до сутнісного аналізу, синтезу, індукції, дедукції й узагальнення; розкрити глибинні причинно-наслідкові зв'язки аналізованих явищ; активізувати пізнавальні інтереси дітей; стимулювати самостійне опанування основних знань.

5. Обґрунтовані Я.Резніком положення дають змогу поглибити уявлення про суть виховання, під яким він розумів цілісний процес взаємодії дитини,

котра має природні, психологічні, індивідуальні та вікові особливості, з певними елементами соціального середовища. До характеристики виховання Я.Резнік відніс такі положення: воно виникло з потреби організувати життя дитини, пристосувати її до навколишнього середовища, до життя в певному суспільстві; виховання зумовлене характером та організацією життя суспільства, і здійснюється залученням дітей до спільних взаємин та спрямовується на самоактивність дитини. Виховання педагогічно доцільно організовує життєдіяльність особистості й неможливе без вивчення її вікових особливостей.

Домінантою виховного процесу Я.Резнік вважав формування особистості. Виховання в школі, на його переконання, має бути комплексним з метою розумового, морального, естетичного, патріотичного, трудового і фізичного розвитку учня, а також національного. Головну увагу педагог приділяв проблемі морального виховання учнів у навчально-виховному процесі.

За твердим переконанням Я.Резніка, процес виховання може бути успішним лише тоді, коли сім'я та школа допомагатимуть одна одній у спільній справі, коли повагу до школи і вчителя підтримуватимуть батьки та члени родини. Він обґрунтував виховний вплив сім'ї на формування в дітей таких рис характеру, як почуття, звички, прагнення тощо. У численних публікаціях зосереджував увагу на визначенні ролі й місця сім'ї в системі факторів, що визначають її характер; змісту психологічної та педагогічної інформації, необхідної для правильного й ефективного виховання в сім'ї; на висвітленні змісту, форм і методів виховання в сім'ї; вирішальній ролі співдружності школи і сім'ї у формуванні особистості. Я.Резнік звертав увагу суспільства на проблеми сім'ї, підвищення освітнього рівня батьків і вихователів щодо засобів впливу на дитину з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей.

6. Я.Резнік став першим дослідником спадщини А.Макаренка в Україні. Усвідомлюючи, що ідеї і досвід А.Макаренка почали впливати на розвиток педагогіки і шкільної практики ще із середини 30-х років, Я.Резнік прагнув розкрити їх суть педагогам свого часу, підкреслюючи, що педагогічна система А.Макаренка ґрунтується на об'єднанні дітей різного віку – різновікових загонах. Організація діяльності колективу на різновіковій основі, наближена до сімейних внутрішньоколективних відносин, взаємопідпорядкування і взаємоповчання, взаємодопомога, турбота про молодших становили основний фон педагогічної діяльності А.Макаренка. Саме так розумів Я.Резнік систему виховання видатного педагога, у якій підпорядкована навчальним цілям праця була для вихованців свідомим обов'язком, найпершою життєвою потребою. Я.Резнік закликав учителів, батьків звертатися до історії, задумуватись над тим, яке місце може знайти методика виховання А.Макаренка в їхній практичній роботі.

Я.Резнік залишив нащадкам велику творчу спадщину, наповнену ідеями, положеннями та висновками з актуальних проблем навчання й виховання

учнівської молоді, що не втратили своєї важливості й нині в період розбудови системи освіти.

Здійснений науковий пошук не претендує на всебічний розгляд науково-педагогічної спадщини та просвітницької діяльності Я.Резніка. Подальшого поглибленого дослідження потребують праці вченого єврейською мовою, а також питання методики викладання єврейської мови, математики. Особливої уваги заслуговує його діяльність у Дослідному дитячому будинку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шевченко С. М. Невідомий вчений і педагог: до 110-ої річниці з дня народження Я. Б. Резніка / С. М. Шевченко // Рідна школа. – 2003. – № 1. – С. 69-71.
2. Шевченко С. М. Перша докторська дисертація з педагогіки в Україні / С. М. Шевченко // Рідна школа. – 2003. – № 12. – С. 72-74.
3. Шевченко С. М. Маловідома сторінка в макаренкознавстві / С. М. Шевченко // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3-4 (39-40). – С. 174-178.
4. Шевченко С. М. Проблема закріплення навчального матеріалу в педагогічній спадщині Я. Б. Резніка / С. М. Шевченко // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3 (44). – С. 125-130.
5. Шевченко С. М. Дитячий будинок по вулиці Ярославська, 40 / С. М. Шевченко // Рідна школа. – 2004. – № 9 (896). – С. 56-58.
6. Шевченко С. М. Визначення Я. Б. Резніком основних форм шкільного навчання / С. М. Шевченко // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 1 (50) '06. – С. 141-145.
7. Шевченко С. М. Пояснювальне читання як головний метод педагогіки початкової освіти / С. М. Шевченко // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 40-42.
8. Шевченко С. М. Вклад Я. Б. Резніка у розвиток теоретичних основ радянської дидактики : зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 7-9 жовт. 2005 р., Херсон. Вип. XXXX / Херсон. держ. ун-т ; Є. С. Барбіна (гол. Ред.) [та ін.]. – Херсон : Видавництво ХДУ, Херсон. держ. ун-т, 2005. – С. 277-281. – (Серія : Педагогічні науки).
9. Шевченко С. М. Проблеми виховання у педагогічній спадщині Я. Б. Резніка : зб. наук. праць за матеріалами дванадцяти пед. читань, 29-30 верес. 2005 р., Полтава. Вип. 5 (44) / Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка ; Редкол. : О. В. Пашенко (гол. Ред.) [та ін.]. – Полтава : “Фірма “Техсервіс”, 2005. – С. 364-371.
10. Шевченко С. М. Організаційні форми та методи навчання як категорії дидактичного процесу // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка : наук.-метод. зб. за матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 9-10 лист. 2006 р., Луганськ. Ч. II / Луганськ. нац. педагог. ун-т

ім. Т. Шевченка ; Редкол. : С. Я. Харченко (гол. Ред.) [та ін.]. – Луганськ : “Альма-матер”, 2006. – № 19 (114). – С. 59-66. (Серія : Педагогічні науки).

11. Шевченко С. М. Дидактичні ідеї Я. Б. Резніка як основа діяльності новаторського внеску // Проблеми сучасної педагогічної освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 26-28 квіт. 2006 р., Ялта. Вип. 10. – Ч. 2 / Крим. гум. ун-т ; Редкол. : М. Я. Ігнатенко (відп. за вип.) [та ін.]. – Ялта : РВВ РВНЗ КГУ, Крим. гум. ун-т, 2006. – С. 196-203. (Серія : Педагогіка і психологія).

12. Шевченко С. М. Розвиток “Дослідного дитячого будинку” під керівництвом Я. Б. Резніка на початку ХХ ст. // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 лист. 2007 р., Житомир. Вип. 36 / Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка ; Редкол. : П. Ю. Саух (гол. Ред.) [та ін.]. – Житомир : Видавництво ЖДУ, 2007. – С. 216-218.

13. Шевченко С. М. Я. Б. Резнік про використання лекційного методу викладання в школі / С. М. Шевченко // Рідна школа. – 2006. – № 2. – С. 74.

14. Шевченко С. М. Творча діяльність Я. Б. Резніка // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4-6 груд. 2002 р., Київ. Ч. 4. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Редкол. : В. П. Дмитренко (укл.) [та ін.]. – Київ : НПУ, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2002. – С. 202-208.

15. Шевченко С. М. Обґрунтування Яковом Борисовичем Резніком психологічних основ навчального процесу // Зміст і технології шкільної освіти : матеріали зв. наук. конф. Інституту педагогіки АПН України 26-28 берез. 2002 р., Київ. Ч. 1 / Інститут педагогіки АПН України ; Редкол. : В. М. Мадзігон (гол. Ред.) [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2002. – С. 15-16.

16. Шевченко С. М. Проблема закріплення навчального матеріалу в педагогічній спадщині Я. Б. Резніка // Зміст і технології шкільної освіти : матеріали зв. наук. конф. Інституту педагогіки АПН України 25-26 берез. 2003 р., Київ. Ч. 1 / Інститут педагогіки АПН України ; Редкол. : В. М. Мадзігон (гол. Ред.) [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2003. – С. 21.

17. Шевченко С. М. Дитячий будинок по вулиці Ярославська, 40 // Зміст і технології шкільної освіти : матеріали зв. наук. конф. Інституту педагогіки АПН України 30-31 берез. 2004 р., Київ. Ч. II / Інститут педагогіки АПН України ; Редкол. : В. М. Мадзігон (гол. Ред.) [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2004. – С. 32.

18. Шевченко С. М. Історичний розвиток діяльності інституту педагогіки України (1926-1940) // Зміст і технології шкільної освіти : матеріали зв. наук. конф. Інституту педагогіки АПН України 30-31 берез. 2005 р., Київ / Інститут педагогіки АПН України ; Редкол. : В. М. Мадзігон (гол. Ред.) [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2005. – С. 15.

19. Шевченко С. М. Актуальні історико-педагогічні проблеми у творчій спадщині Я. Б. Резніка // Зміст і технології шкільної освіти : матеріали зв. наук. конф. Інституту педагогіки АПН України 3-4 квіт. 2006 р., Київ / Інститут

педагогіки АПН України ; Редкол. : В. М. Мадзігон (гол. Ред.) [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2006. – С. 28.

20. Шевченко С. М. Новаторська діяльність дослідного дитячого будинку в м. Києві (1919-1929) // Анотовані результати НДР Інституту педагогіки 2006 р. : матеріали зв. наук. конф. Інституту педагогіки АПН України, 2-3 квіт. 2007 р., Київ / Інститут педагогіки АПН України ; Редкол. : В. М. Мадзігон (гол. Ред.) [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 23-24.

АНОТАЦІЇ

Шевченко С.М. Педагогічна спадщина Я.Б.Резніка (1892-1952) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогіки АПН України, Київ, 2008.

У дисертаційному дослідженні здійснено цілісний аналіз науково-педагогічної спадщини Я.Резніка (1892-1952) в контексті культурно-освітнього руху в Україні першої половини ХХ ст. Визначено етапи життєвого і творчого шляху, провідні чинники формування педагогічного світогляду вченого, охарактеризовано основні напрями діяльності, проаналізовано публікації педагога. З'ясовано його внесок в українську дидактику, розкрито психологічні основи процесу навчання, виявлено особливості підходу Я.Резніка до проблем виховання.

До наукового обігу введено нові документи, що розширюють уявлення про єврейське населення в Україні на початку ХХ ст., життя і науково-педагогічну діяльність Я.Резніка як ученого, педагога, методиста. Основні результати дослідження можуть бути використані у викладанні історії педагогіки, у процесі підготовки підручників, методичних посібників.

Ключові слова: педагогічна діяльність, педагогічна спадщина, дидактика, теорія навчання і виховання, методи, форми навчання.

Шевченко С.М. Педагогическое наследие Я.Б.Резника (1892-1952) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. – общая педагогика и история педагогики. – Институт педагогики АПН Украины, Киев, 2008.

В диссертационном исследовании осуществлен целостный анализ научно-педагогического наследия Я.Резника (1892-1952) в контексте культурно-образовательного движения в Украине первой половины ХХ ст. Определены этапы жизненного и творческого пути, ведущие факторы формирования педагогического мировоззрения ученого, охарактеризованы основные направления деятельности, проанализированы публикации педагога. Выяснен его вклад в украинскую дидактику, раскрыты психологические основы

учебного процесса, освещены особенности подхода Я.Резника к проблемам воспитания. На протяжении всей научно-педагогической деятельности ученый активно занимался вопросами усовершенствования методов обучения и воспитания подрастающих поколений, распространением знаний среди широких слоев населения.

На основе анализа архивных документов определены основные факторы, повлиявшие на формирование педагогического мировоззрения Я.Резника: обучение в Императорском университете Св. Владимира (Киевском университете); собственный опыт работы в Опытном детском доме; влияние отечественной литературы; научная деятельность с известными украинскими учеными, как А.Астряб, Н.Даденков, А.Зильберштейн, Г.Костюк, С.Литвинов, В.Масальский, С.Чавдаров, П.Чамата и др.

В результате проведенного исследования вычленены основные направления научно-педагогической деятельности Я.Резника, а именно:

- преподавательская работа в еврейских школах и вечерней школе для взрослых; в средних и высших учебных заведениях;

- управленческая деятельность в Киевской вечерней рабочей школе им. Гройстера, создание Опытного детского дома и руководство им, работа в педагогической секции культурной еврейской организации “Культур-Лига”, Киевском кабинете социальной педагогики Областной педологической станции;

- написание методических пособий, учебников по математике и разработка программ;

- научно-педагогическая деятельность в лаборатории дидактики Научно-исследовательского института педагогики по усовершенствованию общих проблем дидактики;

- активное участие в реформировании школьного образования; расширение передовых педагогических идей на I и II Всеукраинских учительских съездах (1917) по вопросам народного образования, собраниям в делах организации народного образования в Украине (30-40-ые года).

Исследование проблемы показало, что Я.Резник сделал значительный вклад в разработку украинской дидактики. Он обосновал предмет и задачи дидактики как составляющей части педагогики, определил ее основные категории: обучение, образование; раскрыл психологические основы дидактики как теории обучения, а также указал на психические и практические отличия между ними. Обучение рассматривал как сложный многоплановый процесс, включающий деятельность учителя (преподавание) и деятельность ученика (учеба). В своих работах Я.Резник доказал, что эффективность учебного процесса определяется не только закономерностями познавательной деятельности, но и требованием, выдвигаемым перед школой обществом, и теми отношениями, которые складываются между учителем и учеником.

В результате изучения педагогического наследия Я.Резника определено, что учебники и методические пособия, созданные Я.Резником для начального обучения младших классов, выполняли информационную, развивающую и

мотивационную функции. В подборе учебных текстов ученый использовал произведения украинских писателей и поэтов. Подобранные автором тексты имеют значительный воспитательный потенциал.

В научный оборот введены новые документы, которые расширяют представления о еврейском населении в Украине и научно-педагогической деятельности ученого в первой половине XX ст. Основные результаты исследования могут быть использованы в процессе преподавания истории педагогики, подготовки учебников и методических пособий, проведения учебных занятий по подготовке будущих учителей в высших учебных заведениях, что должно способствовать творческому использованию отечественного педагогического опыта в современных условиях.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, педагогическое наследие, дидактика, теория обучения и воспитания, методы, формы обучения.

Shevchenko S.M. Pedagogical Heritage of Ya.B.Reznik (1892-1952). – Manuscript.

Dissertation for the candidate's degree in pedagogy in the speciality 13.00.01. – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2008.

The integral analysis of the scientific and pedagogical heritage of Ya.Reznik (1892-1952) in the context of the cultural and educational developments in Ukraine of the first half of the 20th century was carried out in the dissertation. The main stages of life and creative way, leading factors of forming of the scientist's pedagogical outlook were determined, the main trends of activity were described, the pedagogue's publications were analyzed. His contribution to the Ukrainian didactics was ascertained, psychological principles of the educational process were discovered, the special features of Ya.Reznik's approach to the problems of education were ascertained.

New documents expanding the notion about the Jewish population in Ukraine at the beginning of the 20th century, the life and scientific and pedagogical activity of Ya.Reznik as scientist, pedagogue, methodologist were introduced into the scientific circulation. Main results of the research may be used in the teaching of history of pedagogics, in the process of preparation of textbooks, workbooks.

Key words: pedagogical activities, pedagogical heritage, didactics, theory of education and training, methods, forms of study.

Підписано до друку 4 вересня 2008 р. Формат 60 90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 07-37.

Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ.
04071, м.Київ-71, вул. Межигірська, 7/16 д.
Тел. (044) 425-12-75, 425-04-88.
e-mail: mail@pulsary.com.ua <http://www.pulsary.com.ua>